

Garadnai Zoltán

François Mitterrand keleti nyitási politikája. A jaltai rendszer vége és az útkeresés dilemmái

Bevezetés

Mitterrand elnök a nyolcvanas évek második felétől már számolt a német egyesülés lehetőségével és azzal, hogy egy új európai biztonsági és együttműködési rendszert kell kiépíteni, amelyben Franciaországnak is meg kell találnia a helyét, és amelyet elsődlegesen a francia érdekek alapján építenek ki. Mitterrand-nak ebben a megváltozott és kiszámíthatatlan helyzetben kellett kijelölnie a francia külpolitika céljait, amiben 1988-tól személyesen is aktív szerepet töltött be. A De Gaulle-i európai együttműködési elképzelések örököséként az Atlanti-óceántól az Urálig terjedő Európa kiépítését, vagyis a Szovjetunió/Oroszország európai rendszerbe történő integrálását akarta elérni, egy stabil európai rendszert kívánt kiépíteni, és természetesen mindezt a francia pozíciók és Franciaország vezető szerepének megőrzése érdekében kívánta megvalósítani.

Mitterrand tisztában volt azzal, hogy Németország egyesítése Franciaország érdekei ellen van és egy rossz forgatókönyv megvalósulása veszélyeztetheti azt az európai integrációs folyamatot, amelynek pedig Párizsban 1945 után kiemelt figyelmet szenteltek, mivel utóbbi Franciaország európai vezető pozíciójának keretét jelentette. Az 1989 utáni változások a francia hegemonia gyengüléséhez vezettek, és a hidegháborúból Franciaország (a Szovjetunió mellett) meggyengülve került ki.¹ Franciaországnak a német egyesülés kapcsán azzal a geopolitikai ténnyel kellett szembesülnie, hogy egy 80 milliós, komoly gazdasági potenciállal rendelkező állam jött létre Európa közepén, és ennek következtében a francia elitnek újra kellett gondolnia az ország külpolitikai orientációját.² Ez közvetlen hatással volt a kelet-európai országokkal kiépült kapcsolatokra, mivel ezek az országok hagyományosan a német gazdasági hátteret jelentették, amit a *Mitteleuropa* fogalmával fejeztek ki. Párizsban ezen országok között kellett partnereket találnia.³ A francia diplomácia 1988 végétől 1989 végéig arra törekedett, hogy a kelet-európai átalakulást kézben tartva megakadályozza

¹ Bozo 2009, 927. Idézi Zbigniew Brzezinskit: „Hosszú évek eltelte után azt láttuk, hogy a hidegháború vége két győztes államot csinált: Egyesült Államokat és Németországot, és két vesztest: a Szovjetuniót és Franciaországot.”

² Gorbacsov visszaemlékezése szerint Mitterrand előtte így nyilatkozott: „Olyannyira szeretem Németországot, hogy kettőt akarok belőlük.” Idézi: ROUSSEL 2015, 515.

³ RUPNIK 1998, 189–222.

a folyamatok felgyorsulását, irányíthatatlanságát.⁴ A berlini fal leomlása azonban megmutatta és felszabadította azokat az érzelmeket, amelyek a kelet-európai emberek szabadságvágyában öltöttek testet, illetve az események felgyorsulása a nemzetközi diplomácia új dinamizmusát eredményezte. Ebből a szempontból nézve az 1989–1991 közötti időszak egy új szakaszt jelentett, de Mitterrand egyedül maradt az Európai Konföderációra vonatkozó elképzeléseivel, és az 1993. október 8-ai európai tanácsi összejevetelen kiábrándultan így nyilatkozott: „Mi mindannyian Európáról beszélünk, de én csak (egy) széttört és megosztott Európát látok, és nem vagyok biztos abban, hogy azok (a részek) egymáshoz kapcsolódnak. Régebben azt gondoltam, hogy az európai demokratikus államok konföderációját kellene létrehozni. Még mindig azt gondolom.”⁵

A francia keleti nyitási politika kezdete

1987–1988 folyamán Párizsban szembe kellett nézni azzal a ténnyel, hogy az NSZK aktivitása Kelet-Európában megnövekedett, és a német–szovjet kapcsolatok szerepe Moszkva számára egyre fontosabbá vált. Párizs a korábban kialakult kapcsolatok további fejlesztésére és az együttműködés fenntartására törekedett,⁶ és a németekkel szorosabb kapcsolatok kialakításával kívánta a német–francia együttműködést kiszélesíteni. 1987-ben Bécsben összeült az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia, de Párizs a multilaterális kapcsolatok helyett elsősorban a bilaterális kapcsolatok fejlesztésére helyezte a hangsúlyt.⁷ Mitterrand elnököt 1988. május 8-án újraválasztották, és ez egy új szakasz kezdetét jelentette a francia keleti nyitási politikában.⁸ Franciaország újra késznek mutatkozott arra, hogy aktívabb szerepet játsszon Kelet-Európában. Párizsban ugyanis egyre inkább azt kezdték érezni, hogy egy új „munkamegosztás” kezdett kialakulni Bonn-nal, és úgy látták, hogy a németek elsősorban a gyenge, fizetésektelen, gazdasági bajoktól szenvedő országokat (például Bulgária, Románia, Lengyelország) kívánják „átengedni” a franciák számára, és a jobb teljesítményt mutató országokat (például Magyarország, Csehszlovákia, NDK) a saját „hátszáguknak” tekintik. Ez a „felosztás” természetesen elfogadhatatlan volt Párizs számára, mivel francia részről a reálpolitikát, vagyis a gazdasági-társadalmi változásokhoz való alkalmazkodást, és nem a történelmi hagyományok hangoztatását tartották elsődlegesnek.⁹ 1988 nyarán az Élysée-palotában egy szűk körű beszélgetésen elhatározták, hogy a második Mitterrand-elnökség első éveiben a francia államfő valamennyi kelet-európai államba – kivéve az akkor már szalonképtelennek tartott Romániát – ellátogat.¹⁰ Lényeges változást jelentett, hogy a francia stratégia részévé tették azt, hogy a kelet-európai ellenzéki mozgalmak vezetőivel is találkozzanak.¹¹

⁴ MITRACHE 2014.

⁵ MUSITELLI 2012.

⁶ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6319. Hongrie.

⁷ SCHREIBER 2000, 190–191., illetve lásd SCHREIBER 2001, 1–2., 99–111.

⁸ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1996, 167–170.

⁹ BORHI 2007a, 55.

¹⁰ FAVIER – MARTIN-ROLAND 1996, 167–170.

¹¹ BÉKÉS 2004, 278., 282–283.

A francia keleti nyitási politika megszervezése érdekében Párizsban a kelet-európai országokban szolgáló nagyköveteknek követi konferenciát rendeztek (1988. október 3–4.). A követi konferencia fő célja az volt, hogy megismerjék és értékeljék a kelet-európai változásokat, és a francia elnök számára összefoglalják azokat az ismereteket, amelyekre alapozva a francia keleti nyitási politikát el lehetett kezdeni.¹² Roland Dumas külügyminiszter a konferencia végén röviden összefoglalta a megbeszélés főbb következtetéseit. A kelet-európai változásokkal kapcsolatban megállapította, hogy azok nagyon eltérnek egymástól, de lényegében a Szovjetunió belüli változásoktól függnék. Fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy egy új generáció jelent meg a politikai életben, amely a változásokban fontosabb szerepet tölthet be. A francia keleti politika újraélesztésével kapcsolatban az alábbiakat emelte ki: 1. Az amerikai–szovjet kapcsolatok változásai alapvető fontosságúak, az amerikai választások után nem lesz *status quo ante* helyzet. 2. A francia diplomáciának ki kell használnia a helyzetet. 3. Franciaország elmaradásban van Kelet-Európában az NSZK-hoz és Olaszországhoz képest, de Franciaországnak ki kell használnia azokat a lehetőségeket, amelyek Kelet-Közép-Európában kialakultak, és a történelmileg kialakult francia pozíciók elvesztése nagy kárt okozna, mivel Franciaországnak komoly intellektuális és kulturális pozíciói vannak a térségben. Roland Dumas hangsúlyozta, hogy fejleszteni kell a gazdasági kapcsolatokat, mivel összességében Franciaország a korábbi negyedik helyről a hetedik helyre csúszott vissza, és a német jelenlét erősödése azzal is magyarázható, hogy Franciaország egyszerűen nincs jelen a térségben: „Mozgósítom Önöket ezért, a francia politikának sajátos ritmusa van. Van mondanivalónk ebben az érdekes változásban [...]. Kell, hogy mozgásba hozzuk és felgyorsítsuk, ha ez lehetséges.”¹³ „A jelenlegi kontextusban tehát egy globális elképzelés szükséges az európai jövőről, túl kell lépni a megosztottságon és egy kontinentális kiterjedésű politikát kell vezetni. [...] [A] szocialista országokkal való kapcsolataink csak ennek a részeként értelmezhetők.”¹⁴

Franciaországban azonban a bizonytalanság és az óvatosság került előtérbe.¹⁵ A párizsi vezetés alapvetően azzal számolt, hogy a kétoldalú együttműködés alapjain, illetve a Kelet-Európa irányába érvényesülő külpolitikai érdekek egyeztetésével sikerül az eltérő francia és német célokat összehangolni. Mitterrand számára ugyanakkor a kelet-európai változások biztonsági kockázatot is jelentettek, és komolyan félt attól, hogy az európai viszonyokban felélednek az 1913 előtti, illetve az 1919-es idők.¹⁶

François Mitterrand moszkvai útja (1988. november 25–26.) már az új francia keleti nyitási politika jegyében zajlott. Roland Dumas francia külügyminiszter a francia elnök újjáválasztása másnapján a francia–szovjet kapcsolatok újraindításának szükségességéről beszélt, mivel azt a francia elszigetelődés megakadályozása egyik legfontosabb eszközének tartotta, és a diplomátákat arra szólította fel, hogy tegyék félre a gorbimániával¹⁷ szembeni ellenérzéseiket, mivel elérkezett az idő arra, hogy Moszkvával új alapokra helyezzék

¹² CADN Budapest 1988.

¹³ CADN Budapest 1988, 15.

¹⁴ AMAE Cabinet du Ministre Dossier 1653, 1–2.

¹⁵ Bozo 2005, 70.

¹⁶ Bozo 2005, 302.

¹⁷ A kifejezés a Michail Gorbacsovval kapcsolatos nyugati szimpátia megnyilvánulásaira utal. Az SZKP főtitkárának 1995-ös megválasztása után a Szovjetunió politikáját a Nyugattal való együttműködés irányába fordította, az országot pedig reformjaival a belső modernizáció irányába terelte.

a kapcsolatokat.¹⁸ Szovjet részről is támogatták a kapcsolatépítés újraindítását, és néhány héttel Mitterrand megválasztása után a szovjet külügyminiszter kifejtette francia kollégája előtt, hogy Moszkvában azt várják, hogy Franciaország teljesen bekapcsolódjon a kelet–nyugati kapcsolatokba, abban vezető szerepet vállaljon. A két külügyminiszter az ENSZ New York-i ülésszakán találkozott, amit követett Eduard Sevardnadze hivatalos párizsi útja (1988. október 10–12.), amely az 1980-as Gromiko-látogatás után az első szovjet külügyminiszteri utat jelentette Franciaországba.¹⁹ 1988 novemberétől a franciák is érezték, hogy a szovjet diplomácia ideológiai töltete, a szovjetek osztályharcos küldetéstudatának ereje csökkenni kezdett, és helyét az általános emberi értékek hangoztatása váltotta fel.²⁰ Az ideológiai korlátokkal való leszámolás mellett a szovjet politika elkezdte azokat az akadályokat is felszámolni, amelyek a francia–szovjet kapcsolatépítés előtt álltak. 1988 elején elkezdődött a szovjet csapatok kivonása Afganisztánból, és a Mitterrand számára elvi alapon rendkívül fontos emberi jogok kérdése is változott. Mitterrand-nak Gorbacsovról alkotott személyes véleménye is átforgult, míg korábban a szovjet rendszer megváltoztathatatlan részeként tekintett rá, a véleménye 1988 végére átalakult, és Reagan elnöknek írt levelében már a valódi demokratizálás lehetőségét sem tartotta kizártnak.²¹

A francia elnök útját (1988. november 25–26.) megelőzte Helmut Kohl kancellár moszkvai útja (1988. október 24–27.), ami tovább erősítette a franciák azon félelmét, hogy kiszorulnak a legfontosabb kérdések rendezéséből. Mitterrand elnök moszkvai útja során találkozhatott az új ellenzék öt képviselőjével, akik a francia elnök kérésére kifejtették véleményüket a Szovjetunió belüli emberi jogi helyzet változásáról. Kihangsúlyozták a helyzet javulását, de nem tudták megmondani, hogy az alkotmányos reformok tekintetében csak politikai manőverről van-e szó, vagy tényleges változások kezdődtek.²² Ezzel kapcsolatban továbbra is érzékelhető volt egyfajta érdekellentét az elnöki palota és a Külügyminisztérium által képviselt álláspont között, mivel a francia diplomáciai elemzők a gorbacsovi folyamatok megváltoztathatósága miatt aggódtak, és nem akartak túlzottan elköteleződni az új szovjet vezetés mellett, ami a francia elnököt is óvatosságra intette. A Mitterrand–Gorbacsov-találkozó elsősorban a kétoldalú kapcsolatok újraindítása szempontjából volt jelentős, mivel megegyeztek abban, hogy a kétoldalú találkozókat rendszeressé teszik.²³ Az 1988. november 25-ei és 26-ai négyszemközti megbeszéléseken a két vezető minden kérdést átbeszélt, és a bizalom erősítés szempontjából nézve a tárgyalások sikeresnek értékelhetők, de a néhány héttel korábban lezajlott Kohl-látogatáshoz képest nem hoztak átütő sikert.²⁴ Gorbacsov Mitterrand előtt is hosszasan beszélt a „közös európai ház”-konceptióról, a szovjetek azon szándékáról, hogy minél szorosabb és sokoldalúbb kapcsolatokat alakítsanak ki a nyugati országokkal.²⁵

Ha összehasonlítjuk a két nyugati vezető szinte egy időben bekövetkezett útját, megállapíthatjuk, hogy a szovjet–német kapcsolatokban a német egyesülést politikájának középpontjába

¹⁸ Bozo 2005, 57.

¹⁹ AMAE Europe URSS (1981–1990) Carton 6684. TD. 20490, 20492.

²⁰ Bozo 2005, 58.

²¹ Uo.

²² AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5616.

²³ Uo.

²⁴ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5619.

²⁵ AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5619, 2.

állító Kohl kancellárnak sikerült komoly eredményeket elérni, megszerezni és megvásárolni a szovjetek bizalmát. Ezzel szemben a francia elnök látogatása után az Élysée-palota sajtószolgálatának külön közleményben kellett hangsúlyoznia, hogy a francia diplomácia nem került hátrányos helyzetbe az Egyesült Államokhoz és az NSZK-hoz képest.²⁶

Mitterrand újabb kelet-európai útja (1988. december 8–9.) Csehszlovákiába vezetett. A francia elnököt népes miniszteri és vállalatvezetői delegáció kísérte, ami azt mutatta, hogy Párizs számára a francia–csehszlovák kapcsolatok fejlesztése prioritást élvezett. Mitterrand elnök találkozott a csehszlovák elnökkel és a CSKP főtitkárával, elutazott Szlovákiába, ahol a szlovák vezetőkkel találkozott. Mitterrand ugyanakkor elment Masaryk sírjához, és a nagykövetségen reggelit adott a csehszlovák ellenzék tagjainak. Az 1988-as elnöki látogatást a francia diplomácia szélesebb összefüggésbe helyezte, és az 1918-as államalapítást, a független Csehszlovákia megteremtését hangsúlyozták a kommunista vezetés számára. A látogatás ellentmondásos helyzetben valósult meg, a csehszlovák vezetők nagyon óvatosak maradtak a demokratizálódás és az emberi jogok kérdésében, miközben a Csehszlovákián belüli erjedés is nyilvánvalóvá vált.²⁷ Mitterrand azzal a felismeréssel hagyta el az országot, hogy hamarosan érdemi változások lesznek az ország belpolitikai életében. A nagyköveti konferencián megállapított menetrend szerint a francia elnök következő útja Bulgáriába vezetett (1989. január 18–19.), ami az első elnöki vizitet jelentette Szófiába. Mitterrand látogatását a bolgár vezetők nagyon várták, számukra érzelmileg fontos volt, de a látogatás legfontosabb következménye a bolgár ellenzék megerősödése volt.²⁸

George Bush és François Mitterrand Kennebunkportban találkozott (1989. május 20–21.), és együtt döntöttek a PHARE-program létrehozásáról, vagyis arról, hogy a kelet-közép-európai államok közül Lengyelországnak és Magyarországnak adnak támogatást. Ezt a megbeszélést követte a NATO brüsszeli ülése (1989. május 30–31.). Franciaország jelentőségét tovább növelte, hogy 1989. július 1-jétől az Európai Gazdasági Közösség soros elnöki tisztjét is betöltötte, így a szerepe és jelentősége formális értelemben is megnövekedett. Az amerikai–francia csúcstalálkozót követte a hetek összefüvetele (1989. július 14–16.). Ezeken a megbeszéléseken a kelet-európai változások jelentették a fő vitatémát, és a megbeszélések fókuszába Lengyelország és Magyarország került. Lengyelország és Magyarország párhuzamba állítása nem volt véletlen, hiszen mindkét ország kulcsszerepet játszott a kelet-közép-európai átalakulásban. A francia–lengyel kapcsolatok 1989 folyamán fellendültek, és a kétoldalú kapcsolatok csúcspontját Mitterrand útja (1989. június 14–16.) jelentette, amely az ország demokratizálását célozta.²⁹

A francia–magyar kapcsolatok területén kiemelt eseményt jelentett a Nagy Imre-emlékmű felavatása 1988. június 17-én, amelynek alkalmával François Mitterrand elnök is szolidaritási üzenetet küldött, és szimbolikusan összekapcsolta az 1956-os és az 1988-as magyarországi eseményeket.³⁰ A francia nagykövet 1988 októberében értékelte a magyarországi eseményeket, és egy teljesen bizonytalan helyzetet állapított meg,³¹ így az új magyar első titkárt és miniszterelnököt megkülönböztetett figyelemmel fogadták Párizsban,

²⁶ Bozo 2005, 60.

²⁷ AMAE Europe Tchecoslovaquie (1986–1990) Carton 6550. TD. 25037.

²⁸ AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208.

²⁹ Bozo 2005, 68–69.; AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6454.

³⁰ Lásd GARADNAI–SCHREIBER 2008, 129–149.

³¹ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. N° 1219/Eu.

mivel úgy értékelték, hogy politikája Gorbacsovéhoz hasonlít.³² Az év végén Grósz Károly Franciaországba látogatott (1988. november 17–19.).³³ Grósz a kétoldalú politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok fejlesztését, a magyar sajátosságok elismerését³⁴ és a magyar reformok támogatását kérte francia tárgyalópartnereitől.³⁵ Francia részről alapvető célként fogalmazták meg, hogy a magyarországi változásokat elősegítsék.³⁶ A magyarországi események az év folyamán felgyorsultak, 1989. június 16-án Nagy Imrét és társait újrateremtették, és a fő problémát az jelentette, hogy nem találták meg a „jövő emberét”. A változások sebességét mutatja, hogy az év őszére már a franciák számára is egyértelművé vált, hogy hamarosan szabad választások lesznek, és feltételezték, hogy azt az MSZMP utódpartja elfogja veszíteni, és Magyarország lesz Lengyelország után a második demokratikus ország Kelet-Európában. A keleti nyitási politika folytatásaként Mitterrand elnök Magyarországra látogatott (1990. január 17–19.).³⁷

Magyarország és Lengyelország segítése mellett a nagyhatalmak vezetői döntöttek arról is, hogy támogatást nyújtanak Gorbacsovnak. Ez utóbbi rendkívül fontos volt Párizs számára, mivel egy erős Szovjetunió nélkülözhetetlenül szükséges volt az új európai *status quo* fenntartásához. Ennek az alkunak az egyik legfontosabb következménye az volt, hogy Mitterrand elnök lényegében lemondott arról, hogy érvényre juttassa a francia keleti nyitási politika hagyományos céljait. Párizsban ugyanis tanultak a két világháború közötti időszakból, amikor csak a francia katonai jelenléttel és tekintéllyel lehetett a *status quo*t fenntartani, és az kártyavárként omlott össze a németek megerősödésével. A hatvanas évek új nyitási politikája során szerzett tapasztalatok is óvatosságra intették a párizsi döntéshozókat, hiszen akkor a politikai közeledés nem párosult a gazdasági kapcsolatok fejlődésével. 1989-ben Mitterrand elnök, elkerülendő a francia–német rivalizálás újjáéledését és ellensúlyozandó az NSZK megerősödését, elfogadta a nemzetközi realitásokat, és szakítva a gaulle-ista külpolitika eredeti céljaival, a régió stabilizálása szempontjából fontos Egyesült Államokkal egyezett meg.³⁸

Gorbacsov strasbourgi beszéde (1989. július 6.) alkalmával „a közös európai ház” gondolatát fejtette ki, és egy páneurópai egyesülés mellett érvelt. Ez ettől kezdve már nemcsak egy egyszerű szlogent jelentett, hanem a szovjet külpolitika lényegi változását mutatta. A szovjetek így próbáltak elébe menni a kibontakozó változásoknak az Európai Gazdasági Közösség vonzerejének csökkentése érdekében. A Szovjetunió így akarta modernizálni és új alapokra helyezni a kelet-közép-európai államokhoz fűződő kapcsolatát, és csökkenteni az egyre erősödő amerikai befolyást.³⁹ A szovjet politika és diplomácia célja Európában lényegét tekintve tehát nem változott, csak a „csomagolás”, vagyis a politikai kommunikáció területén lehetett változást tapasztalni. A korábbi időszakhoz képest eltérést

³² AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6318. N° 157.

³³ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. Note de synthèse.

³⁴ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TA N° 3266.

³⁵ AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TD N° 23948

³⁶ AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6340. Note de synthèse. A feljegyzésben ez olvasható: „Magyarországgal kialakított kapcsolataink fontos szerepet játszanak abban a folyamatban, amelynek keretében újra akarjuk építeni a kelet-európai kapcsolatainkat. Érdeklődéssel és szimpátiával figyeljük a magyarországi reformfolyamat alakulását, és azon vagyunk, hogy bátorítsuk azt [...]”

³⁷ Lásd GARADNAI 2015, 414–417.

³⁸ Lásd BORHI 2007b, 255–272.

³⁹ SOUTOU 2001, 689.

jelentett viszont, hogy az ideológia jelentősége 1988 második felétől háttérbe szorult. Ennek jelentőségét mutatja, hogy az ún. harmadik világban (például Afrikában, Afganisztánban) a Szovjetunió fokozatosan feladta a korábbi – nagy költséget igénylő és ideológiai okok miatt kiépített – pozícióit. Moszkva a Szovjetunió nemzetközi pozícióinak megerősítése céljából a politikai-diplomáciai tevékenység súlypontját a kelet–nyugati együttműködés fejlesztésére, vagyis az Európa-politikájára, illetve a nemzetközi gazdasági szervezetekhez (IMF) való csatlakozásra helyezte, amelynek a célja a szovjet gazdaság modernizálása volt.

A berlini fal leomlása (1989. november 9–10.) egyszerre jelentette a hidegháború szimbolikus végét és az új európai rend születését. Az események az év végére felgyorsultak, a nemzetközi kapcsolatok szereplői közötti találkozók megsokszorozódtak. Az idő hirtelen felgyorsult, és olyan változások kezdődtek, amelyek teljesen átalakították a nemzetközi kapcsolatok jaltai rendszerét. Ez az időszak egyszerre volt intenzív és érzelmekkel telített, de közben a bizonytalanság és a félelem érzése is meghatározó volt, vagyis ellentmondásosság jellemezte. A bizonytalanság érzését a folyamatok megjósolhatatlansága keltette, mivel az addig kialakult nemzetközi rendszer megbomlott, az európai *status quo* megváltozott, és olyan folyamatok kezdődtek el (például a német egyesülés, Jugoszlávia széthullása), illetve gyorsultak fel (kelet-közép-európai rendszerváltozások), amelyeket a nagyhatalmak eredetileg mindenféleképpen lassú folyamat keretében és óvatosan próbáltak kezelni. Az események láncolatát ugyanakkor nem egy lineáris folyamatként kell elképzelni, ahol mindenki tudatosan és tervszerűen végezte a diplomáciai munkáját, hanem a szereplőknek egy komplex, ellentmondásos helyzetben kellett a legmegfelelőbb megoldást találni, miközben a szereplők is bizonytalanok voltak, egymásnak ellentmondóan cselekedtek, és az érdekeik összeegyeztetése korántsem jelentett egyszerű feladatot. Ez a bizonytalanság és ellentmondásosság Franciaország külpolitikáját is alapvetően meghatározta.

A berlini fal leomlása váratlanul érte a párizsi döntéshozókat, mivel senki sem gondolta, hogy az NDK-ban a változások ilyen gyorsan végbemennek. Az első francia reakciók óvatosság és visszafogottak voltak. François Mitterrand először Koppenhágában nyilatkozott az eseményről, amelyet örömtelinek nevezett, és hangsúlyozta, hogy nem fél az egyesüléstől, de azt a távoli jövőben tartotta megvalósíthatónak, és az újságíró kérdésére így válaszolt: „Már mondtam, hogy az újraegyesülés ügye nem az egyedüli megoldása a német államok jövőendőbeli kapcsolatainak. De mivel maga az újraegyesülésről beszél nekem, azt gondolom, hogy az komoly akadályokkal fog szembesülni, mivel Európa térképe e tekintetben nem változott meg, de az (újra)egyesülés kifejezi a német nép vágyát. [...] Franciaország részéről nincsenek történelmi fenntartások ebben a kérdésben.”⁴⁰ A francia politikai elit reakciója szintén óvatos és visszafogott magatartást mutatott, miközben a francia lakosság nagy része egy közeli német egyesülést feltételezett, és nem félt attól, hogy a német egyesülés megakadályozza az európai integrációs folyamat továbbvitelét.⁴¹ Franciaország a német egyesüléssel kapcsolatban egy köztes álláspontot képviselt az amerikaiak pozitívabb és az angolok elutasítóbb hozzáállásához képest, és ez az óvatos, egyszerre támogató, de a nemzetközi összefüggések és következmények miatt visszafogott mitterrand-i magatartás jellemezte a francia diplomáciát.⁴²

⁴⁰ Rosé 2014.

⁴¹ Favier – Martin-Roland 1996, 182.

⁴² Bozo 2005, 131–132.

Moszkva reakciója szintén ellentmondásos volt, mivel az események felgyorsulását nem akarták, így a németekhez való viszonyuk az aggodalom és az elfogadás között ingadozott, ami jól mutatja a gorbacsovi külpolitika ellentmondásosságát. A szovjet külügyminisztérium szóvivője a német egyesülés irrealitásáról beszélt. Gorbacsov 1989. november 10-én Mitterrand-nak, Bushnak és Thatchernek egyaránt kifejtette aggodalmait, a helyzetet kaotikusnak és a következményeket megjósolhatatlannak ítélte, illetve arra hívta fel Kohl kancellár figyelmét, hogy a rendet mindenféleképpen tartsa fenn. Gorbacsov november 14-én telefonon beszélt Mitterrand elnökkel, aki közben megkapta Kohl üzenetét. A német kancellár megnyugtatta őt, így a szovjet vezető higgadtabban beszélt a francia elnökkel. Mitterrand így nyilatkozott: „számolni kell a nemzeti realitással, de nem (szabad) szétrombolni az egyensúlyt”.⁴³ A két vezető megegyezett abban, hogy a máltai találkozó után egy harmadik ország területén találkoznak. A francia–szovjet bizalmi kapcsolat jelentőségét mutatja, hogy Moszkvában még aznap fogadták Roland Dumas külügyminisztert, első nyugati vezető politikusként a berlini fal ledöntése óta. Gorbacsov örömmel üdvözölte a francia diplomatát és azt, hogy a francia elnök bizonyítékát adta a helyzet iránt érzett felelősségének. A francia diplomácia támogatta a szovjetek kezdeményezését, hogy Berlinben négyhatalmi találkozón beszéljék meg a kialakult helyzetet. Ezt Margaret Thatcher is támogatta a november 17-én Gorbacsovnak küldött válaszelevelében, és az események gyors változása miatt egyértelműen szükségesnek tartotta az érintett nagyhatalmak egyeztetését.⁴⁴

A francia politika sajátosságát mutatja Mitterrand elnök NDK-ba tett útja (1989. december 20–22.). A látogatást még jóval a berlini fal leomlása előtt megszervezték, de abban a kontextusban már teljesen más értelmezést kapott. Mitterrand ugyanakkor nem volt hajlandó lemondani azt, és ezzel az úttal is érzékeltetni kívánta, hogy nem történt olyan esemény, amely alapjaiban megváltoztatta volna a véleményét.⁴⁵ A kortársak véleménye szerint ezzel az úttal Mitterrand diplomáciai hibát követett el, de a francia elnök ragaszkodott a döntéséhez,⁴⁶ majd a politikai kezdeményezést az 1989. december 31-én elmondott beszédével tudta visszaszerezni.⁴⁷

Összegzés

1989 végére világossá vált, hogy a folyamatok az úgynevezett jaltai rendszer végéhez vezetnek, és egy új európai biztonsági és együttműködési rendszert kell kialakítani. A francia diplomácia természetesen azon volt, hogy Franciaország tekintélyét megőrizze, korábbi presztízsét megtartsa, hangoztatva azt, hogy Franciaország külpolitikája a kelet–nyugati kapcsolatok vonatkozásában De Gaulle-től Mitterrand-ig folytonosságot mutat, és a jaltai rendszer meghaladását kívánja elérni.⁴⁸ A berlini fal leomlása ugyanakkor a kelet–közép-európai rendszerváltozás újabb fejezetét nyitotta meg.⁴⁹ Francia részről a kapcsolatépítés

⁴³ Bozo 2005, 133 (11. lábjegyzet).

⁴⁴ Lásd Bozo 2005, 129–163.

⁴⁵ Bozo 2005, 163–167.

⁴⁶ FAVIER–MARTIN-ROLAND 1996, 217.

⁴⁷ Lásd GARADNAI 2018.

⁴⁸ Bozo 2005, 2. Hubert Védrine levele Zbigniew Brzezinskinek, 1990. július 31.

⁴⁹ Bozo 2005, 375.

folyamatában a nyolcvanas évek elején megfogalmazott elveket vették figyelembe, és elsődlegesen a gazdasági kapcsolatok kiépítésére törekedtek, mivel így akartak új piacokat szerezni a francia cégeknek. E tekintetben hamar láthatóvá váltak azok a korlátok, amelyek a piacgazdaság és a tervgazdaság között fennálltak, így Párizs figyelme természetes módon irányult azon országokra (például Magyarország), amelyek hajlandónak mutatkoztak arra, hogy a nyugati kereskedelmi kapcsolataikat bővítsék.

A francia külpolitika szereplői 1988 nyarán felismerték a keleti nyitás szükségességét, és az év őszén a stratégiát is megfogalmazták. Párizs számára nem volt más választás, mint az, hogy mindezt látványossá és mindenki számára érthetővé tegyék, és az 1966–1968 közötti De Gaulle-i politikához hasonlóan Mitterrand elnök 1988 végével elkezdte a saját nyitási politikáját. Ez azonban lényegesen eltért a húsz évvel korábbitól abban, hogy a nyolcvanas évek végén a keleti országok nyugati nyitási politikája egyben a nyugati gazdasági (EGK, IMF, G7) és politikai szervezetekkel (ET) való kapcsolatépítéssel párosult, és a hidegháború alatt kialakult érdekellentétek (például COCOM-lista) feloldását szolgálta. Franciaország e területen komoly pozíciókkal rendelkezett, így valódi partnert jelentett a nyugati nyitási politika reményében partnerként jelentkező kelet-európai országok számára.

A fő ellentétet e tekintetben Európa „határai” jelentették, mivel a kelet-közép-európai országok igyekeztek kiszabadulni a szovjet hatalmi érdekszférából, miközben Párizs a *status quo* megőrzése érdekében igyekezett a Szovjetuniót is bevonni az európai politikába. Ennek a diplomáciai egyeztetésnek lezárásaként rendezték meg a párizsi konferenciát (1990. november 19–21.) az európai biztonságról, de láthatjuk, hogy 1990–1991 folyamán a francia keleti politika fő törekvése, az Európai Konföderáció terve kudarcba fulladt.

Irodalom

- AMAE (Archives du Ministère des Affaires Étrangères) Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6319. Hongrie.
- AMAE Cabinet du Ministre Dossier 1653. Réunion des Ambassadeurs dans les pays de l’Est (3–4 octobre 1988).
- AMAE Europe Bulgarie (1986–1990) Carton 6208. Visite de F. Mitterrand en Bulgarie.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6318. N° 157. La style de Karoly Grosz. Paris le 14 novembre 1988.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6319. N° 1219/Eu. Panorama hongrois 1988. Budapest, le 25 octobre 1988.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. Note de synthèse. Visite officielle de M. Karoly Grosz.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TA N° 3266.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990) Carton 6340. TD N° 23948 Visite officielle en France de M. Károly Grósz.
- AMAE Europe Hongrie (1986–1990), Carton 6340. Note de synthèse. Visite officielle de M. Karoly Grosz (17–19 novembre 1988).
- AMAE Europe Pologne (1986–1990) Carton 6454. Visite de F. Mitterrand en Pologne.
- AMAE Europe Tchécoslovaquie (1986–1990) Carton 6550. TD 25037. Visite en Tchécoslovaquie de M. Le Président de la République.

- AMAE Europe URSS (1981–1990) Carton 6684. TD. 20490, 20492. Visite de M. Chevardnadze à Paris.
- AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5616.
- AMAE Europe URSS (1986–1990) Carton 6680. TD. 5619. Visite en URSS du Président de la République.
- BÉKÉS Csaba (2004): *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztútjában, 1945–1990.* Budapest, Gondolat.
- BORHI László (2007a): *A nagyhatalmak kelet-közép európai politikája 1918 után.* Kutatási összefoglaló. Elérhető: www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=KTAUHD (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- BORHI László (2007b): Magyarország kötelessége a Varsói Szerződésben maradni – az 1989-es átmenet nemzetközi összefüggései magyar források tükrében. *Külügyi Szemle*, 6. évf. 2–3. sz. 255–272.
- BOZO, Frédéric (2005): *Mitterrand, la fin de la guerre froide et l'unification allemande. De Yalta à Maastricht.* Párizs, Odile Jacob.
- BOZO, Frédéric (2009): “Winners” and “losers”: France, the United States, and the End of the Cold War. *Diplomatic History*, Vol. 33. No. 5. 927–956. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-7709.2009.00818.x>
- CADN (Nantes-i Diplomáciai Levéltári Központ), Budapest (1980–1990) Carton 272. Réunion des Ambassadeurs à l'Est (3–4 octobre 1988) N° 3468/EU.
- FAVIER, Pierre – MARTIN-ROLAND, Michel (1996): *La décennie Mitterrand. Tome 3. Les Défis (1988–1991).* Párizs, Le Seuil.
- GARADNAI Zoltán (2015): A magyar–francia kapcsolatok története az Antall–Boross kormány alatt (1990–1994). In *Veritas évkönyv 2014.* Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet. 414–417.
- GARADNAI Zoltán (2018): Mitterrand Európai Konföderációs terve (1989. december 31. – 1991. június 13–15.) In LUKÁCS István – MAJOROS István szerk.: *Közép–Európai arcképcsarnok. 20. század.* Budapest, ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék. 63–80.
- GARADNAI Zoltán – SCHREIBER, Thomas (2008): A magyarországi rendszerváltozás a Quai d'Orsay szemével. *Külügyi Szemle*, 7. évf. 7. sz. 129–163.
- MITRACHE, Marius-Mirecea (2014): *La diplomatie de François Mitterrand et l'Europe Centrale-Orientale. L'enjeu de l'Europe Centrale-Orientale pour la diplomatie française dans le contexte de la question allemande.* Riga, PAF.
- MUSITELLI, Jean (2012): *François Mitterrand, architecte de la Grande Europe. Le projet de Confédération européenne (1990–1991).* DOI: <https://doi.org/10.3917/ris.082.0018>
- ROSÉ, Christophe (2014): *10 novembre 1989: Conférence de Presse de François Mitterrand à Copenhague.* Elérhető: www.mitterrand.org/10-novembre-1989-Conference-de.html (A letöltés ideje: 2019. 04. 01.)
- ROUSSEL, Éric (2015): *François Mitterrand. De l'intime au politique.* Párizs, Robert Laffont.
- RUPNIK, Jacques (1998): La France de Mitterrand et les pays de l'Europe du centre-est. In COHEN, Samy ed.: *Mitterrand et la sortie de la guerre froide.* Párizs, PUF. 189–222.
- SCHREIBER, Thomas (2000): *Les actions de la France à l'Est ou les absences de Marianne.* Párizs–Montréal, L'Harmattan.
- SCHREIBER, Thomas (2001): A francia külpolitika és Kelet-Európa. *Külpolitika*, Új folyam 7. évf. 1–2. sz. 99–111.
- SOUTOU, George-Henri (2001): *La guerre de Cinquante Ans. Les relations Est-Ouest, 1943–1990.* Párizs, Fayard.